

بررسی تطبیقی روش‌های تربیت از منظر امام علی علیه السلام و روان‌شناسان نظریه یادگیری

زینب رحیمی* / رضا کھساری** / نعمت ستوده اصل***

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۱۸

چکیده:

تربیت به وجود آوردن شرایطی است که به رشد و تعالی قوای بالقوه و بالفعل انسان می‌انجامد. تربیتی انسان را به تکامل می‌رساند که بر شیوه‌های دقیق و کاربردی، استوار باشد. هدف این پژوهش دستیابی به روش‌های تربیت بر اساس آموزه‌های امام علی علیه السلام و روان‌شناسی رشد و تحولی می‌باشد. این پژوهش، توصیفی - تحلیلی - تطبیقی با توجه به قلمرو موضوعی با استفاده از آموزه‌های نهج البلاغه و نظریه یادگیری با شیوه گردآوری داده‌ها تدوین یافت. جهت جمع‌آوری داده‌ها روایات امام علی علیه السلام و نظریه‌های روان‌شناسان نظریه یادگیری با رویکرد تربیت مورد مطالعه قرار گرفت و سپس داده‌ها طی مراحل کدگذاری باز و کدگذاری محوری گزینش و تحلیل شد. برخی از مهم‌ترین روش‌های تربیت در آموزه‌های امام علی علیه السلام عبارتند از: الگوپذیری، عبرت، تشویق و تنبیه، بازی، دعا، تعلیم و تعقل، تمرین و عادت دادن، تغذیه حلال و روش‌هایی چون الگوگیری، تجربه و عبرت‌گیری، تشویق و تقویت مثبت، تنبیه و تقویت منفی، بازی، پرورش عقلانی و توسعه بینش عمده‌ترین فنون تربیت در نظریه‌های یادگیری هستند. نتایج حاکی از آن است که نگاه چند بُعدی و جامع‌نگر آن حضرت علیه السلام به انضمام دستاوردهای علوم تجربی در نهادینه سازی تربیت کارایی قابل توجهی دارد.

کلید واژگان:

اسلام، روان‌شناسی، تربیت، نهج البلاغه، امام علی علیه السلام.

*. دانشجوی دکتری الهیات و علوم قرآن و حدیث، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.
z_rahimi_91@yahoo.com

** . استادیار الهیات و فلسفه و کلام، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران (نویسنده مسئول)
kohsari888@gmail.com

*** دانشیار مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی، سمنان، ایران.
sotodeh1@yahoo.com

۱. مقدمه

تربیت از اساسی‌ترین موضوعاتی است که در جریان زندگی انسان نقش مهم و حیاتی ایفا می‌کند که در میان اقوام مختلف و در سیر تاریخی‌اش، ظهور و بروز متفاوتی داشته و به شیوه‌های گوناگون اعمال گردیده، اما تجلی تمامی این اقدامات، گویای درک انسان‌ها از ضرورت تربیت بوده است. به دیگر عبارت در تمامی اندیشه‌های تربیتی غایت و نهایت تربیت، تحقق مهم‌ترین حالات رفتاری مطلوب و وصول به سعادت فردی و اجتماعی است، با این تفاوت که برخی نظریه‌های تربیتی با نادیده‌گرفتن دین و آموزه‌های اسلامی در مقام ارائه دهنده اصول و روش‌های تربیتی، منجر به حذف بخش اعظمی از تربیت، یعنی تربیت معنوی شده و مانع عروج انسان به مقام الهی گشته‌اند. این مهم در حالی است که تربیت این پتانسیل را دارد که به حیطه‌های مختلف شخصیت نفوذ کرده و رشد جسمانی، شناختی، اخلاقی، عاطفی، سیاسی، اقتصادی، دینی و... که هر کدام از این واژه‌ها به بعد خاصی از رشد اشاره دارند را پوشش دهد و بستری برای رشد و شکوفایی استعدادها و بالقوه فرد گردد. با توجه به اهمیت موضوع، آموزه‌های اسلام از جمله احادیث علوی علیه السلام نیز، مسئله تربیت را به شدت مدنظر قرار داده و آن را روشن‌کننده و مشخص‌کننده مسیر زندگی افراد می‌داند و برنامه‌های خاص تربیتی متناسب با سن، جنس و دوره‌های مختلف زندگی افراد ارائه داده است و معتقد است با وجود این که امکان تربیت فرد در دوره‌های مختلف زندگی میسر است، اما ارزش و اهمیت تربیت در دوران کودکی با دوره‌های دیگر زندگی قابل مقایسه نیست. امام علی علیه السلام در روایتی با اشاره به اهمیت این دوران می‌فرماید: «إِنَّمَا قَلْبُ الْوَالِدِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ» (دل کودک همچون زمین خالی است که هر دانه‌ای در آن بی‌فشانند قبول می‌کند) (نامه ۳۱) در کنار این دیدگاه، علوم تربیتی تلاش می‌کند روند رشد را از کودکی تا بزرگسالی بررسی علمی کند و راهکارهای یادگیری مؤثر، عمیق و پایدار را تبیین کند.

با توجه به مطالب ارائه شده و تلاش مکاتب مختلف تربیتی، جهت ارائه روش‌هایی که بتوانند تربیت را در مسیر صحیح اجرایی کند و از سوئی دیگر، دقت در نظریه تربیتی اسلام به عنوان یکی از نظریه‌های مطرح و از جمله نظریه‌های مبتنی بر توحید که دیدگاه‌هایش را با توجه به دو بعد مادی و معنوی انسان طراحی و ارائه می‌دهد می‌توان جهت استنباط و یافتن روش‌های درست و مناسب برای تربیت از آنان بهره‌مند شد. این در حالی است که چنین قابلیت‌های بخصوص در رویکرد اسلامی به

رغم توجه و توصیه‌های فراوان بزرگان دین و فراهم آوردن پیشینه غنی درباره تعلیم و تربیت اسلامی، گزاره‌های اسلامی در باب تربیت بعضاً مورد بی‌مهری و بی‌توجهی قرار گرفته است. ضرورتاً حصول چنین نتیجه‌ای مقرون وجود برنامه جامع و مبتنی بر روش‌های صحیح است تا بتواند جنبه‌های مختلف تربیتی را تحت مراقبت قرار داده و توانایی‌ها و استعداد‌های فرد در ابعاد مختلف زندگی مادی و معنوی و خصوصیات و روابط فردی، اجتماعی، عاطفی، اخلاقی، اقتصادی، سیاسی و... را در مسیر صحیح هدایت نموده و به شکوفایی برساند. موضوعی که به واسطه عدم بررسی‌های دقیق و همه‌جانبه گزاره‌های توصیفی اسلام و عدم تبدیل آنها به گزاره‌های علمی، غالباً متروک و مورد بی‌مهری قرار گرفته است و از طرفی تکیه صرف بر دیدگاه‌های روان‌شناسی و مبتنی نمودن تربیت بر اندیشه‌های برخاسته از یک مکتب ویژه روان‌شناسی، کاستی‌هایی را در تربیت رقم زده است. بر این اساس تلفیق تربیت بر پایه فطرت و تربیت همه‌جانبه‌نگر دینی و در عین حال، توجه به مسائل روان‌شناسی و تبیین دیدگاه روان‌شناسان در روش‌های تربیت می‌تواند چشم انداز دقیق و اثر بخشی را در زمینه تربیت ارائه دهد. بر این اساس پژوهش حاضر روش‌های تربیت از منظر امام علی علیه السلام و روان‌شناسان را در هر کدام از مکاتب برجسته و آراء روان‌شناسان جستجو و تبیین می‌نماید و با ارائه این فنون در قالب کد گذاری باز و محوری به وجوه اشتراک و افتراق دو دیدگاه می‌پردازد.

پیشینه تحقیق

در زمینه تربیت از منظر متون اسلامی و هم‌چنین رویکردهای مختلف مکاتب روان‌شناسی، تحقیقاتی صورت گرفته است که هر کدام به نحوی به قسمت‌هایی از موضوع تربیت اشاره داشته‌اند. از جمله، پایان‌نامه روش‌های تربیت اجتماعی از دیدگاه نهج‌البلاغه از سیده مهسا اسماعیلی‌فر (۱۳۹۰). محقق در این اثر پس از پرداختن به مفاهیم تربیت اجتماعی در نهج‌البلاغه به تبیین برخی روش‌های تربیت اجتماعی، مانند روش ایجاد نشاط اجتماعی، روش پرهیز از تحقیر، ابراز توانایی، محبت و مهرورزی، آراستن ظاهر، زینت کلام، روش توجه به هدف الهی در امور اجتماعی و روش‌های مشابه دیگری در این باب پرداخته است. مقاله روش‌های تربیت اجتماعی کودک بر اساس قرآن و نهج‌البلاغه از فاطمه رضانی و مسعود حیدری (۱۳۹۱) است که با نگاه درون دینی تنها بُعد اجتماعی تربیت را مد نظر قرار داده است. روش‌های تربیتی استخراج شده در این دو دیدگاه عبارتند از: روش تعلیم، الگویی، پیشگیری، تشویق و تنبیه و عبرت. دیگری تربیت اخلاقی

کودکان از دیدگاه امام علی علیه السلام عنوان پژوهش، هاشمی طامه (۱۳۹۳) است. این پژوهش ضمن ارائه تعریف مختصری از اخلاق و برداشت‌های امام علی علیه السلام به بررسی صلاحیت حرفه‌ای معلم برای تربیت اخلاقی کودک پرداخته شده است. غالباً آثار تدوین یافته با نگاه صرفاً اسلامی و یا بررسی دیدگاه‌های روان‌شناسی به صورت مستقل و بدون توجه به متون اسلامی انجام شده است و اثر مستقلی که به سبک حاضر به بررسی دیدگاه امام علی علیه السلام و روان‌شناسی با رویکرد مقایسه‌ای بین روش‌های تربیت نگاشته شده باشد توسط پژوهشگر شناسایی نگردید. بنابراین آنچه ویژگی خاص و نوآوری این اثر نسبت به آثار پیشین محسوب می‌شود مدلی تلفیقی و برخاسته از نگاه وحیانی امیرالمؤمنین علی علیه السلام در کنار گزاره‌های علمی نظریه‌های روان‌شناسی در تربیت است.

مفهوم لغوی و اصطلاحی روش‌های تربیت

روش، معادل کلمه «المنهج» و «المنهاج» و یا «الطریق الواضح» است و در لغت به معنای طرز انجام دادن کاری، طریقه، شیوه، اسلوب، و سبک آمده است. (عمید، ۱۳۷۱، ص ۶) اما روش در اصطلاح عبارت است از مجموعه تلاش، کوشش و ابزار و وسایلی که به واسطه آنها متولیان تربیتی این توانایی را می‌یابند که محتوای تربیت را به گونه‌ای زودتر به کودکان انتقال دهند. (قائمی، ۱۳۷۸، ص ۲۰۰). بنابراین مقصود از روش‌های تربیت، برنامه‌ها و آیین‌نامه‌های جزئی است که هدفش به ثمر رساندن اصول و عینیت بخشیدن به آنها می‌باشد. لذا روش‌ها و فنون تربیت در واقع قسمت عملیاتی و کاربردی جریان تربیت را عهده‌دار هستند. (رضایت، ۱۳۹۴، ص ۵۹) با توجه به این تعاریف، روش‌های تربیتی در این مقاله، شیوه‌ها و رفتارهایی است که راه رسیدن به اهداف تربیتی را در اندیشه امام علی علیه السلام و روان‌شناسان نظریه‌یادگیری ارائه می‌کند.

مفهوم کدگذاری باز و محوری

منظور از کدگذاری باز یعنی هر چه روایت از امیرالمؤمنین علی علیه السلام مرتبط با روش‌های تربیت توسط محقق شناسایی گردید در یک جدول قرار می‌گیرد. سپس بر اساس ترجمه روایات به عنوان (داده‌های) بحث، مفاهیم (کد) قابل برداشت از روایات به بیان محقق ثبت می‌شود. همین فرایند در مباحث مربوط به روش‌های روان‌شناسی نیز از طریق بررسی و استخراج در نظریه‌های روان‌شناسان، ارائه می‌شود (داده) و در نهایت برداشت مفهومی (کد) از عبارت آنان انجام می‌شود.

در ادامه این فرایند، جدولی به نام جدول کد گذاری محوری ارائه می‌شود. در این جدول هر کدام از مفاهیم استخراج شده را در مقولات متناسب دسته‌بندی می‌نماید. به عبارت دیگر کدگذاری محوری به این معنا است که تمام روایات یا نظرات روان‌شناسان که با تعابیر مختلف به یک روش واحد نظر داشته و به عبارتی در مورد موضوع واحد با بیان مختلف سخن گفته‌اند در هم ادغام می‌شود. به عنوان مثال اگر در مورد یک اصل تربیتی ۱۰ روایت شناسایی شود، موارد و آیتم‌های تکراری در یک مفهوم واحد جای می‌گیرد. این روش کمک می‌کند محقق هر چه سریع‌تر به موضوع محوری و اصلی آیات و روایات جمع‌آوری شده در موضوع مورد تحقیق دست یابد و مفاهیمی که در کدگذاری باز مثلاً ۳۰ آیت را شامل می‌شد در عناوین کلی‌تر جمع شده و در ۱۰ عنوان خلاصه و طبقه‌بندی شود. در مرحله نهایی، مدل مفهومی روش‌های تربیت از منظر امام علی علیه السلام و روان‌شناسان نظریه یادگیری بر مبنای مقولات استخراجی در جدول کدگذاری محوری، استخراج و در قالب نموداری ارائه می‌گردد.

روش‌های تربیت از منظر امام علی علیه السلام

ابتدا هر کدام از روش‌های تربیت از منظر امام علی علیه السلام در جداول جداگانه به صورت کدگذاری باز و سپس کدگذاری محوری ارائه می‌شود و سپس بر اساس یافته‌های حاصل از جدول‌ها مدل مفهومی ارائه می‌گردد.

جدول (۱) کد گذاری باز روش‌های تربیت از منظر امام علی علیه السلام

شناسه	ترجمه احادیث (داده)	مفهوم (کد)
A1	و به راه و رسم پیامبرتان اقتدا کنید! که بهترین راه و رسم‌هاست؛ دستورات و سنت او را به کار بندید، که هدایت کننده‌ترین سنت‌هاست. (خطبه ۱۱۰)	ارائه الگوهای تربیتی مورد تایید و جذاب قرآنی، به دو صورت الگوهای عینی و ترسیمی
A2	و شما از جایگاه من نزد رسول خدا <small>صلی الله علیه و آله</small> در خویشاوندی نزدیک و منزلت ویژه آگاهی دارید. آنگاه که من کودکی بیش نبودم مرا در دامان خود می‌نهاد و در آغوشم می‌کشید، بر سینه‌اش جایم می‌داد و مرا در بستر خود می‌خوابانید، چنانکه تنم او را مس کرده و بوی خوشش به مشامم می‌رسید و گاهی لقمه را آماده می‌کرد و به دهانم می‌داد، نه در سخنانم دروغی شنید و نه در کردارم خطایی بدید. از زمانی که شیر خوردنش پایان یافت، پروردگار، شب و روز یکی از	امام علی <small>علیه السلام</small> تربیت و رشد یافته در دامان پاک و مطهر نبی مکرم اسلام <small>صلی الله علیه و آله</small> است، و مدارج تربیت را در سایه الگوگیری از آن حضرت به‌طور کامل پیمود.

<p>حضرت پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> نیز تحت تربیت فرستاده خداوند قرار گرفته بوده‌است.</p>	<p>برترین فرشته از فرشته‌هایش را جلیس و همراه او نمود تا راه‌های بزرگواری را ببیند و خوی‌های نیکوی جهان را فراهم نمود و من نیز مانند بچه‌ای که در پی مادر باشد از او جدا نشده و هر روز مرا در گرفتن فضایل و سرمشق قرار دادن رفتار خویش وامی‌داشت. (خطبه ۱۹۲)</p>
<p>تشویق و دعوت به تقلید، همسان‌سازی و الگوبرداری از سلوک الگوهای معرفی شده قرآنی. الگوهایی که از نظر اسلام دارای دو عنصر مهم اعتبار و جذابیت هستند.</p>	<p>A3 از سلوک و سنت پیامبرتان <small>صلی الله علیه و آله</small> اطاعت کنید که والاترین راهنمای هدایت می‌باشد و رفتار و عملکردتان را با روش و سیاق پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> مطابقت دهید و هماهنگ نمایید که هادی‌ترین روش‌ها می‌باشد. (خطبه ۱۱۰)</p>
<p>پیروی از الگوهای مطلوب، معتبر، برجسته و شایسته، عامل تحرک الگوپذیران به سوی کمال و تعالی و تحقق حیات سالم</p>	<p>A4 برای تو کافی است که از سلوک و سیره حیات رسول اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> پیروی کنی... پس به پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> طیب، صالح و پاکت اقتدا کن که راه و روش و عملکرد ایشان سرمشقی است برای کسانی که به دنبال الگو هستند و باعث شکوه و بزرگی است برای کسانی که خواهان کرامت و بزرگواری می‌باشند. و عزیز و گرامی‌ترین بندگان نزد حضرت پروردگار، شخصی است که از رسولش اطاعت نموده و گام بر موضع و جای قدم‌های وی گذارد. (خطبه ۱۹۲)</p>
<p>معرفی شخصیت‌ها و اسوه‌های مذهبی و دینی با القای غیر مستقیم جهت الگوبرداری از آنان.</p>	<p>A5 و من در همه حال و هر زمان با پیامبر <small>صلی الله علیه و آله</small> همراه بودم، همان‌گونه که بچه شتر در پی مادرش می‌رود. حضرت رسول <small>صلی الله علیه و آله</small> هرروز نشانه‌ای نو از فضائل اخلاقی و صفات نیکو را برایم هویدا می‌کرد، و به من دستور می‌داد که از ایشان پیروی کنم. (خطبه ۱۹۲)</p>
<p>سفارش و تاکید به تأسی کودکان و افراد خردسال به تجارب و آموخته‌های الگوها</p>	<p>A6 باید کودکان و افراد کم سن و سال شما از بزرگان تان اطاعت و فرمانبرداری کنند، و بزرگسالان شما نیز باید نسبت به افراد کم سن و سال، با مهر و محبت برخورد نمایند. تمیمی آمدی، ۴۱۵</p>
<p>الگوهای نامناسب تربیتی در خانواده و تاثیر آنان بر انحرافات گوناگون کودکان و نسل جدید</p>	<p>A7 چه همانندی قریبی با عموها و دایی‌هایی داری که تیره‌روزی و آرزوی باطل، آنان را به دروغ انگاشتن محمد <small>صلی الله علیه و آله</small> واداشت. (نامه ۶۴)</p>
<p>همنشینان و دوستان، الگوهایی با قدرت القا و تغییر نامحسوس و غیرمستقیم در شخصیت، ایجاد و</p>	<p>A8 همنشینی و مجالست با اهل فسق و فجور، نیکان را به فجار ملحق می‌کند. پس کسی که وضع او بر شما مبهم است، و از دین او آگاه نیستید، به دوستانش نگاه کنید. (خطبه ۸۵)</p>

	تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های ایمانی، اجتماعی، اخلاقی و...	
A9	همنشینی با هواپرستان انگیزه‌ای است برای فراموش کردن ایمان و جایگاهی برای فرا آمدن شیطان. (خطبه ۸۵)	همنشینان و دوستان، الگوهایی با نفوذ و قدرتمند و اثرگذار در دگرگون کردن ارزش‌ها و مبانی دینی و اعتقادی
A10	با افراد شرور همنشینی نکن، زیرا طبیعت تو، بدی را از آنان می‌رباید در حالی که تو بدان آگاه نیستی. (شرح ابن‌ابی‌الحدید، ج ۲۰، ص ۲۷۲)	تاکید بر سرایت شدید و نامحسوس روحیات و خصلت‌های الگو و همنشینان در اخلاق، شخصیت و افکار افراد
A11	به چشم شما در همین دنیا، بینایی و بصیرت عطا کرده‌اند که اگر خود، خواهان آن باشید آن را ببینید، و حقیقت‌ها را به گوش شما رسانیده‌اند که اگر تمایل داشته‌باشید آنها را بشنوید، و به شما راه هدایت را نشان داده‌اند که اگر بخواهید به آن راه‌ها درآیید، بر مبنای حق و به راستی به شما اطلاع می‌دهم: تجارب و عبرت‌های پر معنی و عمیق به حالتی فریادگونه به شما هشدار می‌دهند و شما را متنبه می‌سازند، و با آنچه می‌توان از اعمال زشت و ناشایست و طی کردن مسیرهای نادرست و انحرافی بازداشت، شما را باز پس رانده‌اند. (خطبه ۲۰)	روش عبرت یکی از روش‌های پسندیده و مؤثر در تربیت انسان‌ها محسوب و سبب نجات از تاریکی‌ها و تکرار خطاهاست
A12	اگر انسان از آن وقایع و حوادثی که در قصص گذشتگان و پیشینه عمر خودش وجود داشته است تجربه گیرد آنچه از عمرش باقی است را حفظ خواهد کرد. (نامه ۴۹)	موقعیت‌های گذشته و تجارب حاصل از آن سبب رشد عقل و افزایش تجربیات و معلومات و در نهایت سبب نجات انسان از هلاکت
A13	از گذشته این دنیا برای آینده‌اش تجربه بیاموز، چراکه برخی از حوادث آن به برخی دیگر همانند است، و انجام آن به آغازش در ارتباط می‌باشد، و همه آن بازدارنده و محذوری است جدا کننده. (نامه ۶۹، خطبه ۱۵۶)	حوادث و تجارب گذشته فرد و دیگران مخزنی گران‌بها و ارزشمند در تربیت انسان و منبعی جهت آماده ساختن کودک در دریافت پیام‌های اخلاقی، انسانی و...

<p>تفکر در قصص گذشتگان، به دو روش «قصه‌گویی» و روش «مَثَل» یکی از مهم‌ترین منابع عبرت‌آموزی در فرایند تربیت اسلامی. آشنایی با صفات پسندیده و بیزاری از کارهای ناپسند</p>	<p>با چیزهایی که دچار انسان‌های سرکش قبل از شما شد عبرت گیرید، چیزهایی همانند سخت‌گیری پروردگار و تازیدن هایش و فرو گرفتن‌ها و به جزای زشت‌کاری‌ها رسانیدن هایش؛ و به خاک‌هایی که چهره‌هایشان را بر آن گذاشته‌اند، و زمین‌هایی که پهلویشان بر آن قرار گرفته است، پند پذیرید. (خطبه ۱۹۱)</p>	<p>A14</p>
<p>تشویق و ترغیب به استفاده از قصص قرآنی، به عنوان بخشی از منابع عبرت‌آموزی در تربیت به انضمام آشنایی با صفات پسندیده و بیزاری از کارهای ناپسند ضمن آماده ساختن کودک جهت دریافت پیام‌های اخلاقی، انسانی و...</p>	<p>و اخبار گذشتگان را بر جان خویش عرضه کن و مصائب و حوادثی که به اقوام پیش از تو رسیده را به او تذکر ده. در سرزمین و آثار ویران شده و باقی مانده آنان سیر نما و به درستی بنگر آنها چه انجام دادند، از کجا منتقل شدند و در کجا هبوط کردند. (نامه ۳۱)</p>	<p>A15</p>
<p>استفاده از قصص پیشینیان در تعلیم ارزش‌های اخلاقی، تلطیف عواطف و احساسات، کمک به رشد عقل به انضمام افزایش معلومات و تجربیات وی</p>	<p>فرزند محبوبم، گر چه من با اشخاصی که قبل از من بوده‌اند زندگی نکرده‌ام، اما در اعمال و عملکردشان خوب نگریسته‌ام، و در سرگذشت‌شان تفکر کرده‌ام، و در آثار مانده از آنان گردش و سیر نموده‌ام، تا آن‌جا که گویی هم‌چون یکی از آنان به حساب می‌آیم، بلکه در نمود آن‌که اعمال و سرگذشت‌هایشان به اطلاع من رسیده است، انگار همراه با اولین مردم تا آخرین مردمان‌شان زندگی کرده‌ام، پس اعمال خوب و روشن انسان‌های پیشین را از چیزهای تیره و زشت باز شناختم، و عملکردهای سودمند و مفیدش را از زیان و ضررآورش تشخیص دادم. بنابراین از هر چیزی منتخب و گزیده و نمونه‌اش را برای اظهار کردم، و نیکویش را برای جست‌وجو نمودم، و مبهمش را از تو برگرداندم. (نامه ۳۱)</p>	<p>A16</p>
<p>روش تشویق و تنبیه یکی از الگوهای تربیتی جهت آگاه ساختن فرد نسبت به عملکردهای مثبت یا منفی‌اش.</p>	<p>هرگز، فرد نیکوکار و بدکار نباید در نزد تو همانند باشند، زیرا که این مساله، رغبت انسان نیکوکار را در انجام اعمال نیک کم می‌کند، و انسان بدکار را به بدی وادار می‌کند، پس هر کدام از این دو گروه را مطابق عملش جواب ده. (نامه ۵۳)</p>	<p>A17</p>

کوتاهی در تنبیه موجب تکرار خطا و کوتاهی در تشویق انگیزه و رغبت به کار نیک را از بین می‌برد.		
لزوم توجه به شخصیت و ویژگی‌های فردی کودک در استفاده از روش تشویق و تنبیه	کیفر دادن و تنبیه خردمندان، به اشاره است. (یعقوبی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۲۰۴)	A18
تنبیه روش تربیتی جنبی است و کاربرد آن در جایی است که چاره‌ای جز تنبیه برای هوشیار کردن و بیدار ساختن درمان کوتاهی‌های نباشد.	کسی که با رفتار خوب اصلاح نگردد و خوش رفتاری در او اثر نکند، با خوب تنبیه شدن و کیفر دادن اصلاح می‌گردد. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۴۵)	A19
نقش تربیتی تشویق در ایجاد انگیزه و افزایش میزان رفتار مطلوب	از آنان به نیکی یاد کن و همواره تشویقشان کن و عملکردها و رفتارهای قابل توجه و مهمی را که انجام داده‌اند را پیوسته شماره کن، چراکه یاد کردن و شمردن اعمال نیک آنان، افراد دلیر در بین آنان را به تلاش و حرکت مضاعف بر می‌انگیزد و آنان که سستی کرده و یا از کار جامانده‌اند را به لطف و یاری خداوند به تلاش و کوشش راغب می‌سازد. (نامه ۵۳)	A20
- سرزنش یکی از راه‌های اصلاح رفتار - افراط در تنبیه موجب استیصال و درماندگی می‌شود.	هرگاه کودکی را سرزنش نمودی جایی را برای عذرخواهی جهت خطایش بگذار تا احساس قرار گرفتن در تنگنا و بن بست او را به پرخاش و سرسختی نکشاند. (ابن ابی‌الحدید، ۱۳۷۷، ص ۳۳۳)	A21
تعلیم و آموزش در کودکی یکی از راه‌های مهم و اصلی وصول به کمال و تکامل بشر	در کودکی علم را بیاموزید تا در سنین بزرگ‌سالی به تفوق وسیادت نائل گردید. (ابن ابی‌الحدید، ۱۳۷۷، ص ۲۶۷)	A22
آمادگی جسم و جان کودک، برای پذیرش هر نوع تربیت خوب و بد (اشتیاق پذیرش اقدامات تربیتی)	دل کودک همچون زمین خالص و کشت نشده‌ای است که هر چه در آن افکنند بپذیرد. (نامه ۳۱)	A23
ضرورت آموزش اخلاق و آداب نیکو و پسندیده - تأکید بر آموزش مداوم و مستمر	فرزندت را هفت سال با اخلاق و آداب نیک تربیت کن. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۴۸)	A24

A25	(فرزندم، اینکه تربیت تو را با آموزش قرآن و کتاب خداوند و تأویل آن شروع کنم، قوانین اسلامی را به تو آموزش دهم و آنچه حلال و حرام است را به تو بیاموزم. (نامه ۳۱))	- ضرورت آموزش احکام و معارف اسلامی - ضرورت استفاده از منابع و محتوای آموزشی اصیل و معتبر در امر تعلیم و تربیت
A26	خداوندا! اگر از سؤال کردن خود ناتوان باشم یا راه پرسیدن را ندانم، مرا به مصالح خویشتم راهنمایی و دلم را به سوی موارد رشدم بگردان. (خطبه ۲۲۷)	نقش دعا و طلب یاری از خداوند در تربیت و هدایت
A27	بدان آن خداوندی که گنجینه‌های آسمان‌ها و زمین به دست او است به تو اجازه دعا داد و اجابت آن را به عهده گرفته است. (نامه ۳۱)	تأکید بر دعا بعنوان کلید خزائن رحمت الهی
A28	امواج بالا را با دعا بازپس رانید. (حکمت ۱۴۶)	نقش دعا در رفع بلاهای جسمی، روحی روانی و معنوی
A29	پروردگارا! تو بر من حجت داری ولی من حجتی بر تو ندارم و من نمی‌توانم چیزی جز آنچه که تو به من عطا کرده‌ای بگیرم و نمی‌توانم خود را نگهداری و صیانت کنم جز آنچه تو مرا صیانت کنی. (خطبه ۲۱۵)	ضرورت دعا و طلب یاری و مساعدت برای کسب فیض، صیانت، سعادت‌مندی و...
A30	خوشا به حال کسانی که از دنیا بریده‌اند و به آخرت روی آورده‌اند. اینان مردمانی هستند که... درون خود را به قرآن آراسته‌اند و برون را به دعا. (حکمت ۱۰۴)	نقش دعا در حفظ انسان از انحرافات اخلاقی و...
A31	هرکس کودکی دارد باید با او با زبان کودکی رفتار کند. (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱، ص ۴۸۶)	ضرورت آموزش غیر مستقیم مسائل تربیتی به کودکان با بازی
A32	کسی که دل‌باخته بازی و شیفته سرگرمی و خوشگذرانی باشد، رستگار نمی‌شود. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۱۰۸۷۶)	پرهیز از زیاده روی در بازی و خوشگذرانی
A33	کسی که شیفته بازی و دل‌باخته سرگرمی و خوشی باشد، خردمند نیست. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۸۴۲۶)	پرهیز از زیاده روی در بازی
A34	بر کودکان و نوجوانان خود شناگری و تیراندازی بیاموزید. (فروع کافی ج ۶ ص ۴۷ حدیث ۴)	ضرورت سرگرمی‌های خوب و تفریحات سالم
A35	مؤمن لهُو را رها می‌کند و با جد مانوس است. (عبدالواحد بن محمد، تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم؛ ص ۸۰)	پرهیز از بازی‌های حرام

A36	عسل شفای تمام بیماری‌ها است و در آن بیماری نیست، بلغم را کم می‌کند و قلب را صفا می‌بخشد. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۶۳، ص ۲۹۴، باب ۲)	رابطه اخلاقیات با تغذیه
A37	بر سر سفره نمی‌نشین، مگر آن هنگام که گرسنه‌ای... اگر این کار را کردی از طیب بی‌نیاز می‌شوی	توجه به زمان خوردن غذا
A38	عادت به پرخوری انواع دردها را به همراه دارد. از پرخوری پرهیز کنید، چرا که مایه تباهی تن است	توجه به مقدار غذا و پرهیز از افراط
A39	برای کسی که برای غذای خود نام خدا را ببرد، ضمانت می‌کنم که از آن غذا به هیچ درد و رنجی گرفتار نشود	نام خدا بردن و بسم الله گفتن
A40	حیات و قوام قلب و دل به خوراک و غذا است، پس نظر کن قلب و جسمت از چه چیز تغذیه می‌کند که اگر تغذیه‌ات از مال حلال نباشد، خداوند متعال تسبیح و شکر را قبول نمی‌کند. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴، باب ۱۱، ص ۲۷۳، ح ۱)	تغذیه حلال
A41	کسی که خوراکش اندک باشد، فکر و اندیشه اش پاک شود. (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۸۴۶۲)	پرهیز از زیاده روی در تغذیه
A42	سالم بودن مرهون کم خوری است. (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۱۶، ص ۲۱۹)	پرهیز از زیاده روی در تغذیه

جدول (۲) کد گذاری محوری روش‌های تربیت از منظر امام علی علیه السلام

مقولات	مفاهیم	شناسه
روش الگوسازی	ارائه الگوهای تربیتی مورد تأیید و جذاب قرآنی، به دو صورت الگوهای عینی و ترسیمی. امام علی <small>علیه السلام</small> مدارج تربیت را در سایه الگوگیری از نبی مکرم اسلام <small>صلی الله علیه و آله</small> به طور کامل پیمود. حضرت پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> نیز تحت تربیت فرستاده خداوند قرار داشت. تأثیر الگو در نقش‌پذیری و همانندسازی و تعلیم ارزش‌های اخلاقی و تحرک الگوپذیران به سوی کمال و تعالی و تحقق حیات سالم. تبعیت از الگوها سبب تحقق حیات معنوی و معقول الگوپذیران. الگوها از نظر اسلام باید دارای دو عنصر مهم اعتبار و جذابیت باشند. معرفی شخصیت‌ها و اسوه‌های مذهبی و دینی با القای غیر مستقیم جهت الگوبرداری از آنان. سفارش و تأکید به	A1+A2+ A3+A4+ A5+A6+ A7+A8+ A9+A10

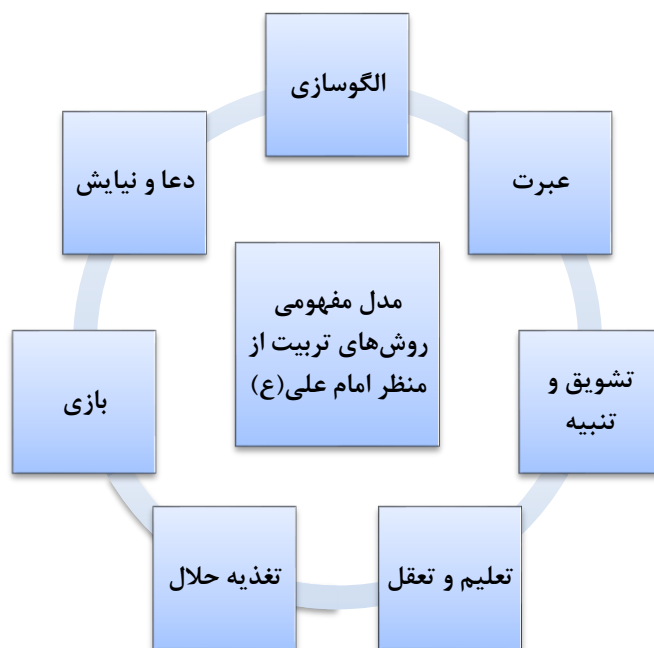

	<p>تأسی کودکان و افراد خردسال به تجارب و آموخته‌های الگوها. الگوهای نامناسب تربیتی و تاثیر آنان بر انحرافات گوناگون کودکان و نسل جدید. همنشینان و دوستان، الگوهایی با قدرت القا و تغییر نامحسوس و غیر مستقیم در شخصیت، ایجاد و تغییر ارزش‌ها و نگرش‌های ایمانی، اجتماعی، اخلاقی و....</p>	
<p>روش عبرت از طریق دو روش «قصه‌گویی» و روش «مَثَل»</p>	<p>روش عبرت یکی از روش‌های پسندیده و مؤثر در تربیت انسان‌ها محسوب و سبب نجات از تاریکی‌ها و تکرار خطاهاست. موقعیت‌های گذشته و تجارب حاصل از آن سبب رشد عقل و افزایش تجربیات و معلومات. حوادث و تجارب گذشته فرد و دیگران مخزنی گران‌بها و ارزشمند در تربیت انسان. استفاده قرآن و روایات از روش عبرت آموزی از طریق دو روش «قصه‌گویی» و روش «مَثَل» (آشنایی با صفات پسندیده و بیزاری از کارهای ناپسند). مشاهده طبیعت و موجودات، یکی از مهم‌ترین منابع عبرت‌آموزی در فرایند تربیت. استفاده از قصص پیشینیان سبب، تلطیف عواطف و احساسات، کمک به رشد عقل به انضمام افزایش معلومات و تجربیات کودک می‌شود.</p>	<p>A11+A12 +A13+A1 4+A15+A 16</p>
<p>روش تشویق و تنبیه</p>	<p>نقش تربیتی و بازدارنده تنبیه در اقدام به اعمال و رفتارهای بد و نادرست. روش تشویق و تنبیه یکی از الگوهای تربیتی جهت آگاه ساختن فرد نسبت به عملکردهای مثبت یا منفی‌اش. کوتاهی در تنبیه موجب تکرار خطا و کوتاهی در تشویق انگیزه و رغبت به کار نیک را از بین می‌برد. لزوم توجه به شخصیت و ویژگی‌های فردی کودک در استفاده از روش تشویق و تنبیه. توجه به تفاوت‌های انگیزشی، سنی، جنسیتی، جسمانی کودکان در استفاده از روش تنبیه. تنبیه روش تربیتی جنبی است و کاربرد آن در جایی است که چاره‌ای جز تنبیه برای هوشیار کردن و بیدار ساختن و درمان کوتاهی‌های نباشد. نقش تربیتی تشویق در ایجاد انگیزه و افزایش میزان رفتار مطلوب. نقش تربیتی تشویق در معرفی رفتار مطلوب و ایجاد انگیزه و افزایش میزان رفتار مطلوب. سرزنش یکی از راه‌های اصلاح رفتار. افراط در تنبیه موجب استیصال و درماندگی کودک. احتیاط اقتضا می‌کند که تا آن جا که میسر است والدین و مربیان تربیتی از تنبیه بدنی اجتناب نمایند و در صورت لزوم با محدودیت خاص اجرا شود</p>	<p>A17+A18 +A19+ A20 +A21</p>

روش تعلیم و تعقل	تعلیم و آموزش در کودکی یکی از راه‌های مهم و اصلی وصول به کمال و تکامل بشر. آمادگی جسم و جان کودک، برای پذیرش هر نوع تربیت خوب و بد (اشتیاق پذیرش اقدامات تربیتی)، تأکید بر انجام عمل و مداومت بر آن در امر تعلیم و تربیت کودک. تأکید بر فراگیری های اساسی. تأکید بر آموزش مداوم و مستمر. ضرورت استفاده از منابع و محتوای آموزشی اصیل و معتبر.	A22+A23 +A24 +A25
روش دعا و نیایش	دعا و درخواست از پروردگار جهت سلامت جسمی، روحی روانی و معنوی. دعا و طلب یاری از خداوند جهت مساعدت در تربیت دینی، عقلی و فکری فرزندان. دعا و طلب یاری از خداوند جهت هدایت، عاقبت بخیری و سرانجام نیکو. دعا و طلب یاری از خداوند جهت رسیدن فرزندان به رشد، سعادت و تکامل. دعا و طلب یاری از خداوند جهت رحمت، کسب فیض، صیانت از انحرافات اخلاقی و... ضرورت دارد	A26+A27 +A28+A2 9+A30
روش بازی	بازی یکی از راه‌کارهای عملی یادگیری و وسیله آموزش غیر مستقیم مسائل تربیتی به کودکان. زمینه سازی برای فعالیت و بازی سالم ضرورت دارد. ضرورت همراهی، مشارکت و هم‌بازی شدن والدین و اطرافیان در بازی با کودک. تاثیر بازی در رشد شناختی و تربیت عقلانی کودکان. بازی‌های حرام موجب حماقت و اتلاف عمر می‌شود.	A31+A32 +A33+A3 4+A35
تغذیه حلال و رعایت آداب تغذیه	غذا و نوع آن از عوامل غیر انسانی مؤثر در تربیت است. برخی خصوصیات شخصیتی و روحی روانی کودک به نوع تغذیه والدین برمی‌گردد. رابطه اخلاقیات با تغذیه. توجه به زمان و مقدار خوردن غذا در تربیت جسمانی. وقتی انسان غذای حلال را با نام خدا آغاز کند موجب سلامتی و شفا بخشی او خواهد شد. زیاده روی در تغذیه یکی از عواملی که رشد فکری را متوقف می‌کند	A36+A37 +A38 A39 +A40 +A41 +A42

از جمله مهم‌ترین سازوکارها و شیوه‌های ایجاد یا دگرگون‌سازی رفتار از منظر امام علی علیه السلام می‌توان روش الگوسازی، عبرت، تشویق و تنبیه، تعلیم و تعقل، دعا و نیایش، تغذیه حلال را برشمرد.

روش‌های تربیت از منظر روان‌شناسان نظریه‌های یادگیری

نظریه‌های یادگیری، چارچوبی از ساختار و اصولی است که به توصیف و تبیین نحوه یادگیری افراد می‌پردازد. محققان روان‌شناسی تربیتی، یادگیری را از دیدگاه‌های گوناگون مورد بررسی قرار داده‌اند و یافته‌های آنها در تبیین پدیده یادگیری به ارائه نظریه‌های مختلفی منجر شده است. با توجه به تنوع این نظریه‌ها، صاحب‌نظران آنها را با توجه به اشتراکاتشان در طبقه‌بندی‌های متعدد جای داده‌اند. نظریه‌های یادگیری رفتارگرایی، شناخت‌گرایی، سازنده‌گرایی، مکتب روانکاوی و مکتب انسان‌گرایی از آن جمله‌اند. (والش، ۲۰۰۹) در ادامه به دلیل زیاد شدن حجم مطالب تنها به بررسی روش‌های تربیت از منظر نظریه‌های یادگیری رفتارگرایی و شناخت‌گرایی خواهیم پرداخت.

نظریه یادگیری رفتارگرایی

واتسن پاولف، ثرندایک و اسکینر، از پیشگامان و طرفداران این نظریه‌اند. واتسون؛ بنیانگذار رفتارگرایی، معتقد بود برای آن‌که روان‌شناسی به صورت علم درآمد، نیاز به موضوعی دارد که

به گونه‌ای با ثبات قابل اندازه‌گیری باشد و آن چیزی به جز رفتار نیست. یادگیری نیز به مثابه رفتاری نهان، فقط از طریق رجوع به رفتار آشکار قابل استنباط است. در مکتب رفتارگرایی واتسون جایی برای درون‌نگری، رفتار غریزی و مطالعه ذهن هشیار و ناهشیار نیست. او رفتارگرایی را وسیله‌ای برای زدودن جهل و خرافات از تجربه آدمی و هموار کردن راهی برای زندگی معقول‌تر و معنی‌دارتر می‌داند. رفتارگرایی تأثیر عمیقی بر نظریه یادگیری آمریکایی داشته است. (ایزاک، هنریک و ویرجینیا، استاون سکون، ۱۳۶۵، ص ۴-۶)

نظریه یادگیری شناخت‌گرایی

طرفداران این نظریه معتقد بودند که می‌توان با استفاده از روش‌های غیرمستقیم، به بررسی و تحقیق درباره فرایندهای ناپیدای ذهن پرداخت و محدود کردن روان‌شناسی به بررسی رفتارهای قابل مشاهده، آن‌طور که رفتارگرایان معتقد بودند، عملی نادرست است. در واقع نگاه این متفکران به ذهن، مبتنی بر بررسی بازنمودهای ذهنی و نحوه پردازش آنها بود (سیف، ۱۳۸۰، ص ۱۴۶)

جدول (۳) کد گذاری باز روش‌های تربیت از منظر روان‌شناسان نظریه‌های یادگیری

مفهوم (کد)	روش‌های تربیت در مکتب رفتارگرایی (داده)	شناسه
- یادگیری یک عملکرد تغییر در رفتار آشکار است - تاکید اصلی بر رفتار قابل مشاهده	بدن انسان را باید به تمامی شناخت و به ماهیچه‌ها و غدد و گوشت و خون و استخوان باید به همان اندازه اهمیت داد که به دستگاه اعصاب گرچه دستگاه اعصاب پرکارتر باشد. (بروجردی، ۱۳۷۶، ص ۳۴۲-۳۴۴)	B1
- تاکید اصلی بر رفتار قابل مشاهده	ضرورت توجه خاص به امور انسانی و جنبه پرورشی و عملی آن (بروجردی، ۱۳۷۶، ص ۳۴۲-۳۴۴)	B2
- نقش و ضرورت تعلیم علم در دوران کودکی - نقش پذیری کودک در دوران طفولیت	دوره طفولیت اهمیت دارد و روان‌شناسان و متولیان تربیتی می‌توانند در تشکیل شخصیت افراد مؤثر واقع شوند و زیرساز اعمال آموختنی را پی‌ریزی کنند (بروجردی، ۱۳۷۶، ص ۳۴۲-۳۴۴)	B3

		- والدین و متولیان تربیتی الگوهای اثرگذار مهم و عینی تربیتی هستند و مؤثر در پی‌ریزی شاکله کودک
B4	بدن، يك مجموعه مکانیکی - يك ماشین - است که می‌توان روابط اجزای آن را به سادگی دریافت (بروجردی، ۱۳۷۶، ص ۳۴۲-۳۴۴)	- یادگیری یک عملکرد تغییر در رفتار آشکار است
B5	توجه به رفتارهای مشابه‌ای که به عنوان رفتار مطلوب مورد نظر والدین است (سیف، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰)	شکل‌دهی
B6	یک رفتار مجموعه‌ای از رفتارها است لذا لازم است به کل رفتارهایی که می‌توانند به رفتارهای مشخص منجر شوند توجه کرد. (سیف، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰)	تربیت در رفتار، سازماندهی رفتارها
B7	کودکان از طریق تقلید می‌توانند بسیاری از اصول اولیه آموزشی را یاد بگیرند (سیف، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰)	مدل‌سازی
B8	والدین و مربیان باید در جریان آموزش و در مواقعی که کودکان نمی‌توانند به اهداف در نظر گرفته شده دست یابند و ممکن است دچار سرخوردگی شوند با راهنمایی‌های ساده آنها را هدایت کنید تا بتوانند مسیر مورد نظر در آموزش را به درستی طی کنند. (سیف، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰)	توجه به نقش مهم والدین در هدایت و رهبری تربیت کودک
B9	تکرار می‌تواند موجب درک بیشتر و ماندگاری افزونتر مفاد آموزشی شود (سیف، ۱۳۸۰، ص ۱۲۰)	تاکید بر نقش تکرار و مداومت در آموزش و تربیت کودک
روش‌های تربیت در مکتب شناخت‌گرایی		
B10	هر برخورد و رویدادی که در زندگی کودک رخ می‌دهد، پایه‌ای برای رفتارهای بعدی است (سیف، ۱۳۸۸، ص ۲۵۹)	اهمیت تجارب گذشته در زندگی
B11	تفاوت در روند آموزش در بین انسان‌ها یک قانون است. (سیف، ۱۳۸۸، ص ۲۵۹)	لحاظ تفاوت‌های فردی در روند آموزش
B12	نوع تجربه‌هایی که کودک از طریق کار روی اشیاء و... به دست می‌آورد، در تحول شناختی او مؤثر است (سیف، ۱۳۸۸، ص ۲۵۹)	اهمیت تجربیات محیطی و تعامل‌های اجتماعی

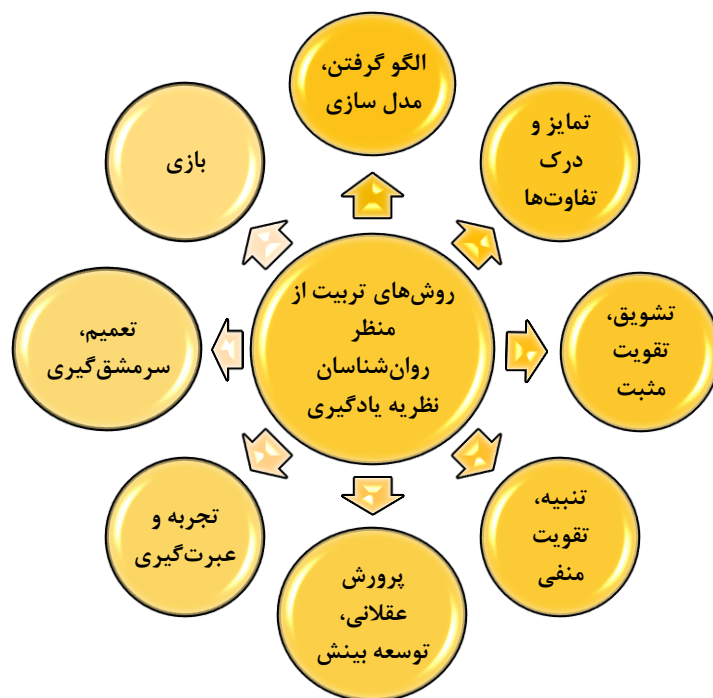
<p>اهمیت یادگیری اکتشافی</p>	<p>B13 بهترین کار آن است که یادگیرنده، خود نظام‌ها را کشف کند نه این که والدین و مربیان آن را به صورت آماده در اختیار او قرار دهند. (سیف، ۱۳۸۸، ص ۲۵۹)</p>
<p>اهمیت تجارب گذشته در زندگی و یادگیری اکتشافی</p>	<p>B14 یادگیرنده دانش را خودش می‌سازد و این کار از طریق ربط دادن اطلاعات قبلی میسر می‌شود (سیف، ۱۳۸۸، ص ۲۵۹)</p>
<p>اهمیت ادراک، بینش و حل مسئله در تربیت</p>	<p>B15 - به کمک ادراک کل است که یادگیری معنا و مفهوم پیدا می‌کند. یادگیری کورکورانه پیامدی جز بیهودگی و اتلاف وقت ندارد - طراحی محتوای آموزشی به شکلی که موضوعات آموزشی در یک کل منسجم به صورت هماهنگ ارائه شوند (پارسا، ۱۳۹۲، ص ۲۱۶)</p>
<p>توجه به نقش الگوهای عینی و ترسیمی در تربیت</p>	<p>B16 رفتارهای جدید از طریق دو نوع یادگیری فعال و یادگیری مشاهده‌ای فراگیری می‌شوند. (بهزادی و محمودی، ۱۳۹۶، کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۱(۱)).</p>
<p>توجه به تجارب گذشتگان و دیگران (مشاهده الگویی)</p>	<p>B17 افراد می‌توانند از تجربه مستقیم یاد بگیرند، بیشتر چیزهایی که آنها می‌آموزند از طریق مشاهده کردن دیگران اکتساب می‌شوند (جعفری، ۱۳۹۵، ص ۳۹-۳۵)</p>
<p>سرایت روحيات و خصلت‌های الگو در شخصیت و افکار افراد - ضرورت تبعیت از الگوهای شایسته</p>	<p>B18 سن، جنسیت، مقام و شهرت الگو، میزان شباهت الگو با کودک و نوع رفتاری که از الگو سر می‌زند، از عوامل تأثیرگذار بر الگوگیری (بندورا، ۱۹۹۴)</p>
<p>تاکید بر نقش الگوها و سرایت شدید و قدرتمند روحيات و خصلت‌های الگو در قدرت القا و تغییر نامحسوس و غیر مستقیم، و اثرگذار در اخلاق، شخصیت و افکار افراد</p>	<p>B19 سرمشق‌گیری از مطابقت دادن اعمال فرد با دیگران فراتر است و بازنمایی نمادین اطلاعات و ذخیره کردن آن برای استفاده در آینده را شامل می‌شود (بندورا، ۱۳۹۴)</p>

جدول (۴) کد گذاری محوری روش‌های تربیت از منظر روان‌شناسان نظریه‌های یادگیری

مکتب رفتارگرایی		
شناسه	مفاهیم	مقولات
b1+b2+	یادگیری یک عملکرد تغییر در رفتار آشکار است. تاکید اصلی بر رفتار قابل مشاهده. نقش و ضرورت تعلیم علم در دوران کودکی. نقش پذیری کودک در دوران طفولیت. والدین و متولیان تربیتی الگوهای اثرگذار مهم و عینی	شکل دهی تربیت در رفتار
b3+b4+	تربیتی هستند و مؤثر در پی‌ریزی شاکله کودک. یادگیری یک عملکرد تغییر در رفتار آشکار است.	مدل‌سازی (الگو پذیری)
b5+b6+	توجه به رفتارهای مشابه‌ای که به عنوان رفتار مطلوب مورد توجه است.	هدایت و رهبری
b7+b8+	مدل‌سازی. توجه به نقش مهم والدین در هدایت و رهبری تربیت کودک.	تمرین و تکرار در تعلیم.
b9	تاکید بر نقش تکرار در آموزش و تربیت کودک.	
مکتب شناخت گرایی		
شناسه	مفاهیم	مقولات
b10+b1	اهمیت تجارب گذشته در زندگی کودک. لحاظ تفاوت‌های فردی در روند تربیت. توجه به اصل انتخاب. اهمیت تجربیات محیطی و تعامل‌های اجتماعی. اهمیت یادگیری اکتشافی. اهمیت تجارب گذشته در زندگی و یادگیری اکتشافی. اهمیت ادراک، بینش و حل مسئله در تربیت. توجه به نقش الگوهای عینی و ترسیمی در تربیت. توجه به تجارب گذشتگان و دیگران (مشاهده الگویی). سرایت روحیات و خصلت‌های الگو در شخصیت و افکار افراد. ضرورت تبعیت از الگوهای شایسته. تاکید بر نقش الگوها و سرایت شدید و قدرتمند روحیات و خصلت‌های الگو در قدرت القا و تغییر نامحسوس و غیر مستقیم، و اثرگذار در اخلاق، شخصیت و افکار افراد	عبرت آموزی. توجه به تفاوت‌های فردی. اهمیت ادراک، بینش و حل مسئله در تربیت. نقش تعلیم و آموزش. الگوپذیری.
1+b12		
b13+b1		
4+b15		
+b16+b		
17+b18		
+b19		

از جمله مهم‌ترین شیوه‌های ایجاد یا دگرگون‌سازی رفتار از منظر روان‌شناسان نظریه یادگیری می‌توان روش الگوگرفتن، تجربه و عبرت‌گیری، تشویق و تقویت مثبت، تنبیه و تقویت منفی، بازی، پرورش عقلانی و توسعه بینش و... را برشمرد.

وجوه اشتراک و افتراق دو دیدگاه

در بحث روش‌های تربیت بین دو دیدگاه وجوه اشتراک فراوانی قابل شناسایی است. اما در محتوای این دو و یا تعیین محدوده عمل والدین و مربیان در امر تربیت تفاوت‌هایی وجود دارد. که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

یکی از روش‌ها، روش «تعلیم و تعقل و تمرین و تکرار و عادت دادن» است. این روش از روش‌های تربیتی بسیار مهم در نظام تربیتی امیرالمؤمنین علیه السلام است که خصوصا در زمینه تربیت دینی کودک بسیار مفید می‌باشد. در حالی که طرفداران نظریه یادگیری شناختی مخالف با روش حفظ و تکرار می‌باشند و معتقدند که کودک، خود بایستی حقایق را کشف کند.

در روش «توسعه بینش» نیز بین مکاتب روان‌شناسی اختلاف است. برخلاف طرفداران نظریه رفتارگرایی، متخصصین نظریه شناختی آموزش به کودکان را در محدوده اطلاعات نمی‌دانند، بلکه توسعه بینش و بصیرت را عاملی برای یادگیری می‌دانند. به عبارتی از منظر نظریه شناختی، ادراکی

که کودک می‌تواند از هر موضوع داشته باشد به مراتب مهم‌تر از اطلاعات مربوط به آن است. پرسش و ترغیب روحیه پرسش‌گری یکی از راهکارهای مهم در توسعه این امر است. تشویق کودکان به بحث و گفت‌وگو، آشنا کردن آنها با نگرش‌های مختلف و درک تفاوت‌ها و تنوع‌ها می‌تواند به بینش آنها یاری برساند. در واقع گزاره‌های دینی حاکی از آن است که بی‌توجهی و سرکوب کردن روحیه پرسش‌گری کودکان، آنها را در علم‌آموزی و یادگیری دچار بی‌رغبتی می‌کند. و این رویه در دوره‌های بعدی رشد، پیشرفت و تعالی آنها را متاثر خواهد نمود. امام علی علیه السلام: «مَنْ لَمْ يَتَعَلَّمْ فِي الصَّغَرِ لَمْ يَتَقَدَّمْ فِي الْكِبَرِ» (هرکه در خردسالی نیاموزد، در بزرگسالی پیشرفت نکند) (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶، ص ۴۳)

«روش بازی» نیز از روش‌های مشترک تربیتی هر دو دیدگاه است. از منظر امام علی علیه السلام، بازی در تربیت جسمانی، عقلانی، عاطفی، اخلاقی و اجتماعی و در نهایت رشد معنوی کودک تأثیر بسزایی دارد. مطلبی که دستاوردهای روان‌شناسی جدید به بسیاری از این تأثیرات اشاره نموده است. نهایت اینکه برخی بازی‌ها موجب ورزیده شدن عضلات، تمرین نیرومندی و استقامت، سهولت در انجام فرایض دینی، استقامت در برابر ترس اضطراب‌های روانی، عدم سلطه‌پذیری، شادابی و نشاط روحی، رشد قوای تعقل در کودک به وسیله بازی‌های فکری، تشخیص اندیشه‌ها و افعال درست و نادرست و رشد عقل معاش کودک و در نتیجه رشد دیگر سطوح عقلی او در بزرگسالی، کنترل عواطفی هم‌چون خشم و حسد، الفت با همبازی‌ها، از بین رفتن ناراحتی‌ها و عقده‌ها، احساس آرامش و نشاط، انتقال آداب و رسوم اخلاقی، اجتماعی و دینی به کودک، آموزش مفاهیمی چون نوع‌دوستی و تعاون، توانایی ارتباط با دیگران، رهایی از انزوا، گوشه‌گیری و افسردگی و آموختن مهارت‌های اجتماعی مانند همکاری و دوست‌یابی خواهد شد. این تأثیر از راه انجام بازی‌های رزمی مانند شنا و تیراندازی و نیز ارتباط کودک با اسباب بازی‌های متنوع، طبیعت و محیط و همچنین با محبت صحیح، هم‌بازی شدن با او برای یاد دادن مهارت‌های سازش‌جویانه، سوق دادن کودک به سوی بازی‌های هدف‌دار به لحاظ اخلاقی، گنجاندن ارزش‌های اخلاقی در حین بازی با کودک و تکریم کودک از طریق احترام به حق بازی کردن او امکان‌پذیر می‌شود.

اما نکته قابل توجه در بحث تطبیق دو دیدگاه این است که علی‌رغم همه این شباهت‌ها، نوع نگاهی که دو مکتب امیرالمؤمنین علیه السلام و روان‌شناسی به انسان دارد باعث تغییر روش‌های تربیت و

تفاوت در محتوای آنها و حتی عوامل مؤثر بر تربیت می‌شود. در اسلام بر دو بعد مادی و معنوی تأکید می‌شود در حالی که در غرب معنویت نقش محوری ندارد و محور اصلی علوم تربیتی انسان‌شناسی است و به همین دلیل بر شناخت یادگیرنده در فرایند تعلیم و تربیت تأکید می‌شود. و با توجه به این که هر کدام از نظریه‌ها و مدل‌های ارائه شده در مورد تعلیم و تربیت بسته به فرهنگ موجودشان و با توجه به مبانی نظری و تبیین‌های خاص خود از تربیت تدوین شده‌اند.

به طور کلی تفاوت دو دیدگاه از اینجا است که: در روش‌های تربیتی امام علی علیه السلام توجه بیشتری به تربیت معنوی، ایمانی و اعتقادی شده در حالی که این مسئله در روش‌های علم روان‌شناسی کمرنگ است و مسائل اخروی و معنوی غالباً مورد بی‌توجهی قرار گرفته است به عبارتی اسلام در روش‌های تربیت کودک، تمام امور توحید را محور قرار داده است به گونه‌ای که می‌توان تربیت اسلامی را تربیت توحیدی نامید. تربیتی که همه روش‌ها بر این محور می‌چرخد. اما در علم روان‌شناسی دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد، مثل تربیت طبیعی، اجتماعی شدن کودک که هر کدام بر اساس دیدگاه خود روش‌ها را مطرح کرده‌اند.

علاوه بر موارد فوق، نکته قابل توجه‌ای دیگری که در تربیت اسلامی وجود دارد تاثیر نوع تغذیه و سلامت آن در تربیت و تأکید بر تغذیه حلال و پرهیز از لقمه حرام و شبهه ناک و باز گفتن نام خدا در هنگام غذا خوردن از پیش از تولد تا پایان عمر آدمی است که خواص و آثاری در سه مقوله: بهداشتی، روحی - روانی و اجتماعی - عاطفی دارد و اینها مواردی است که علم روان‌شناسی به آن بی‌توجه یا کم توجه است؛ اما اسلام تأکید فراوانی بر آنها دارد.

نتیجه گیری

بر اساس آنچه از مباحث مقایسه‌ای و تطبیقی تبیین گردید می‌توان چنین نتیجه‌گیری کلی نمود که آموزه‌های امام علی علیه السلام و روان‌شناسی در بسیاری از روش‌های تربیتی، دیدگاهی همسان و نزدیک به یکدیگر دارند. به عبارتی وجوه اشتراک فراوانی در هر دو بخش در بین این دو دیدگاه قابل شناسایی می‌باشد. اما برتری دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام نسبت به روان‌شناسی این است که در این دیدگاه اولاً بُعد معنوی انسان در نظر گرفته شده است و برخی روش‌ها به تبعیت از اعتقادات خاص اسلامی تعیین می‌گردد. روش‌هایی که روان‌شناسی غربی غالباً بدان آگاهی نداشته و متعاقباً در روش‌ها نیز جای این گزینه‌ها خالی می‌باشد. به عنوان مثال بحث دعا و مناجات به عنوان یکی از

شیوه‌های مؤثر در تربیت مطرح است. و یا بحث تغذیه حلال، موضوعی است که همواره مورد نظر گزاره‌های اسلامی بوده است.

یکی دیگر از وجوه تفاوت اصلی و محوری بین دو دیدگاه در بحث روش‌های تربیت تک بعدی نگرستن هر کدام از مکاتب روان‌شناسی نسبت به مسئله تربیت است به گونه‌ای که هر کدام از مکاتب مورد بررسی نشان دادند که تنها به یک جنبه از رفتار و شخصیت فرد توجه دارند و بر این اساس هر کدام از عوامل که از دیدگاه آنان مداخله و تاثیر بیشتری در شکل‌گیری رفتار و عملکرد فرد دارد بر همان محور تکیه نموده و از دیگر عوامل مغفول مانده‌اند. با این توضیح، قرار دادن دیدگاه‌های مکاتب مختلف روان‌شناسی در کنار هم و ترکیب آنان با هم می‌تواند تا حد زیادی دیدگاهی نزدیک به دیدگاه امام علی علیه السلام را در بحث تربیت تبیین نماید. به عبارت واضح‌تر آموزه‌های علوی علیه السلام ترکیبی از همه این مکاتب است و به همه جنبه‌های شخصیت از جمله رفتار، ذهن و... توجه دارد.

جدول (۵) وجوه اشتراک و افتراق روش‌های تربیت از دیدگاه امام علی علیه السلام و روان‌شناسی

روش‌های تربیت از دیدگاه امام علی <small>علیه السلام</small>	روش‌های تربیت از دیدگاه روان‌شناسی
الگوسازی	الگو گرفتن، مدل سازی
بازی	بازی
عبرت	تعمیم، سرمشق‌گیری
تشویق	تشویق، تقویت مثبت
تنبیه	تنبیه، تقویت منفی
تعلیم، تعقل	پرورش عقلانی، توسعه بینش
دعا و نیایش	—
تغذیه حلال	—

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه، (بی تا)، سیدرضی، محمدبن الحسین، تصحیح: صبحی صالح، قم: موسسه دار الهجره.

۱. ابن ابی الحدید، عزالدین ابوحامد، ۱۳۷۷ش، شرح نهج البلاغه، تصحیح: محمد ابوالفضل ابراهیم، قم: کتابخانه آیه الله مرعشی.

۲. اولسون، متیو و هرگنهان، بی.آر، ۱۳۸۹ش، مقدمه ای بر نظریه های یادگیری، ترجمه: علی اکبر سیف. تهران: نشر دوران.

۳. ایزاک، هنریک و ویرجینیا، استاون سکون، ۱۳۶۵ش، تاریخچه و مکاتب روانشناسی، ترجمه: احمد رضوانی، مشهد: انتشارات استان قدس رضوی.

۴. پارسا، محمد، ۱۳۹۲ش، روان شناسی یادگیری بر بنیاد نظریه ها، تهران: انتشارات سخن.

۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد، ۱۳۶۶ش، تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.

۶. حر عاملی، محمدبن الحسن، ۱۴۰۹ق، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه. قم: مؤسسه آل البیت علیهم السلام.

۷. خوانساری، جمال الدین محمد. ۱۳۶۰ش، شرح غرر الحکم و درر الکلم، مقدمه و تصحیح و تعلیق: میر جلال الدین ارموی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۸. دلشاد تهرانی، مصطفی، ۱۳۷۹ش، ماه مهرپرور (تربیت در نهج البلاغه)، تهران: دریا.

۹. دین پرور، سید جمال الدین، ۱۳۷۹ش، نهج البلاغه پارسا، تهران: بنیاد نهج البلاغه.

۱۰. سیف، سوسن و دیگران، ۱۳۷۷ش، روان شناسی رشد، تهران: سمت.

۱۱. سیف، علی اکبر، ۱۳۸۸ش، روان شناسی تربیتی، تهران: نشر روان.

۱۲. سیف، علی اکبر، ۱۳۸۰ش، روان شناسی پرورشی، تهران: نشر دوران.

۱۳. عمید، حسن، ۱۳۷۱ش، فرهنگ عمید، تهران: انتشارات امیرکبیر.

۱۴. قائمی، علی، ۱۳۷۸ش، زمینه تربیت، تهران: انتشارات امیری.

۱۵. کلینی، محمدبن یعقوب، ۱۳۸۸ش، الکافی، تحقیق: علی اکبر غفاری و محمدآخوندی، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

۱۶. مجلسی، محمد باقر، ۱۴۰۳ق، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت: مؤسسه الوفا.

۱۷. نوری، میرزا حسین، ۱۴۰۸ق، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت: مؤسسة آل البيت لإحياء التراث.

۱۸. یعقوبی، احمد بن اسحاق، ۱۳۷۴ش، تاریخ یعقوبی، ترجمه: محمد ابراهیم آیتی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

مقالات

۱۹. بروجردی، اشرف. ۱۳۷۶ش. بررسی تطبیقی روش‌های تربیتی در مکتب رفتارگرایی و مکتب اسلام. فرهنگ، ۲۲(۲۳)، ۵۱-۳۴.

۲۰. بهزادی، حسن و محمودی، حسن. ۱۳۹۶ش. بررسی نقش یادگیری مشاهده‌ای بر وضعیت مطالعه دانش‌آموزان پسر دوره متوسطه بر اساس نظریه شناختی اجتماعی بندورا. کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۱(۱)، ۶۲-۴۶.

۲۱. جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره؛ معدنی، صدیقه و رضوی، بی‌بی‌زهرا. ۱۳۹۰ش. نظریه یادگیری شناختی - اجتماعی بندورا و دلالت‌های تربیتی آن. اولین همایش ملی یافته‌های علوم شناختی در تعلیم و تربیت، دانشگاه فردوسی مشهد، ۸۹-۱۱۲.

۲۲. جعفری، مریم. ۱۳۹۵ش. توجه به آموزش و یادگیری ادبیات فارسی در مدارس با توجه به نظریه یادگیری اکتشافی برونر. دومین کنفرانس ملی راهکارهای توسعه و ترویج آموزش علوم در ایران ۷۳-۹۵.

۲۳. رضایت، غلامحسین؛ رضایت، فاطمه. ۱۳۹۴ش. روش‌های تربیت کودک تا هفت سالگی در اندیشه امام علی علیه السلام. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۳(۲۷)، ۷۸-۵۹.

۲۴. رمضان، فاطمه، حیدری، مسعود. ۱۳۹۱ش. روش‌های تربیت اجتماعی کودک بر اساس قرآن و نهج البلاغه. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۲(۶)، ۳۳-۵۲.

25. Banduran, A. (1986). Social Foundations of Thought and Action : A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, Nj : Prenticehall.

26. Banduran, A. (1994). Social Cognitive Theory and Mass Communication.
In Bryant & D. Zilmann (Eds), Media Effects: Advance in Theory and
Research.
27. Banduran, A. (2001). Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective.
Annual Review of Psychology, 52, 1- 26.
28. Walsh, D., Foley, K. M., Glare, P., Caraceni, A. T., Fainsinger, R., Goh, C.,
et al. (2009). Palliative medicine. Philadelphia : W. B. Saunders.